

כך היא גאולתם של ישראל

נחמת ישראל בסוד חכמי הרזים;
בין סאטמר לתורת הראי"ה

הרב נתנאל אריה

סודו של רשב"י

מבוכת חכמי הדור שאחר החורבן

תלמידי חכמים וגדולי העם בדור שאחר החורבן מבקשים נחמה. המרד הראשון והשני הכזיבו, האימפריה הרומאית שולטת שלטון ללא מיצרים בעולם כולו, וארץ ישראל נאנקת תחת גזירות ממלכת הרשע. עיני האומה תרים אחר חזון, מחפשים בין השיטין שביבי תקווה, שבים לקרוא בקריאה שנייה נבואות נחמה, מנסים לפלס דרך בנתיבי הפסוקים, אך כמו נתקלים בין שוניות, כספינה אשר בחתירתה אל חוף מבטחים עולה על שרטון, ומשברי הים טורפים את ניסיונותיה. קשה היא המציאות, אך לא פחות קשות ממנה הן מדקרות הפסוקים, פסוקי קינה הנישאים על כנסת ישראל, ומשמיעים חזות קשה של חורבן ללא תקומה, כקינת עמוס (ה, א-ו) בנבואתו:

שמעו את הדבר הזה אשר אנכי נשא עליכם קינה בית ישראל: נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל נטשה על אדמתה אין מקימה: כי כה אמר א-דני ה' העיר היצאת אלף תשאיר מאה והיוצאת מאה תשאיר עשרה לבית ישראל: כי כה אמר ה' לבית ישראל דרשוני וחי: ואל תדרשו בית אל והגלגל לא תבאו ובאר שבע לא תעברו כי הגלגל גלה וגלה ובית אל יהיה לאון: דרשו את ה' וחי פן יצלח כאש בית יוסף ואכלה ואין מכבה לבית אל.

רב החובל ומורה הדור של שרידי חרב החורבן, הוא ר' שמעון בר יוחאי, חכם הרזים, תלמידו של ר' עקיבא, הרועה הנאמן והרואה הגדול. אליו באים כל בני עלייה לדלות ניצוצי אור, להאיר איתם את סבך המציאות. נשתמרה בזוהר הקדוש (ויקרא דף ו, א) אבוקה קדושה בהסברו העמוק של רשב"י לחבר תלמידיו, נביא הדברים קמעא קמעא, נוסף עליהם מעט ונבארם כהבנתנו, בדרכו של הרא"ה הגדול.

רבי אחא הוה אוזיל בארחא, והוה עימיה רבי יהודה. עד דהוי אזלי, א"ר יהודה... ודא קשיא מכלא דכתיבי: "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל!" והאי דקא אמרי כלהו חבריא במלה דא שפיר הוא, אבל אי פרשתא אתמר בארע נחמה הוינן אמרי הכי, אבל בהאי קינה אתמר, והא קרא אוכח הכי!

עם ישראל יוצא לדרך ארוכה וקשה. גם ר' אחא ור' יהודה מהלכים היו בדרך, ונפשו של ר' יהודה עגומה. נכון מהחזון הקשה העולה מדברי הנבואה. ר' יהודה, ספק שואל ספק מקשה לר' אחא; מה פשר קינת הנביא בספרו באומרו: "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל"? האין תוחלת לכנסת ישראל? האין לה תקומה? הלא אם כך - אין לך קינה ונבואת פורענות קשה יותר?

ר' יהודה מודע לניסיונות החברים בבית המדרש לפרש את הפסוקים בדרך מעודדת ומלאת תקווה, אך ר' יהודה, אשר הפשט המציאותי נר לרגליו, אינו מוכן לעוות את הכתובים הנושאים קינה, ובעומק מבוכתו הוא נושא עיניו אל חברו, לחלצו מתימהונו ומסבך מחשבותיו.

מבוכתו של ר' אחא

ר' אחא אינו מופתע. הלא בזה עסוקים כולם, לכך נתונים המחשבות והגיוני הלב. לא היה זה מזמן, עת שמע באחד מדיוני בית המדרש, כיצד ניתן לפרש את הפסוקים ממש בכיוון הפוך, מעודד ומנחם. ומעשה שהיה כך היה.¹

דנו החכמים בפרק קמ"ה שבתהלים, ושאלו: מפני מה לא נזכרה האות נו"ן ב"אשרי"? ועלתה התשובה: מפני שיש בה מפלתן של ישראל, ככתוב בקינת עמוס: "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל". אך נשמעה תשובה קשה זו, העירו מיד כמה מחכמי בית המדרש כי ח"ו, לא תהא כזאת לישראל, אלא כך היא משמעות הכתוב: נפלה, ולא תוסיף לנפול עוד. קום בתולת ישראל! ואף דוד באותו פרק חזר וסמך הדברים ברוח הקודש, שנאמר: "סומך ה' לכל הנפלים" (קמה, יד).

אלא שר' אחא לא השתכנע מפרשנות מנחמת זו. יפה וחריפה היא, אך רחוקה לדעתו מהתוכן העולה מכלל הפרק, ולא התיישבה בלבו. על כן הלך אל הרואה הגדול, ר' שמעון בר יוחאי, לבקש את מבטו החודר, לשמוע נחמת אמת. וכך הוא מספר לר' יהודה:

1 כמבואר בתלמוד בבלי, מסכת ברכות דף ד, ב.

אמר ליה: ודאי הכי הוא, והא הוה קשיא לי ההוא מלה יתיר מכלא, ואתינגן לגבי דר' שמעון בחשוכן דאנפין, אמר לי: מחיזו דאנפך אשתמודע מה דבלבך. אמינא ליה: ודאי דאנפי ולבי שוין. אמר לי אימא לי מילך. אמינא ליה - כתיב: "נְפִלָה לֹא תוֹסִיף קוֹם בְּתוֹלֵת יִשְׂרָאֵל" - מאן דאית ליה רוגזא בדביתהו, ונפקא מניה, לא תהדר לעלמין?! אי הכי ווי לבנין דאתרכו עמה, אמר לי: ולא סגי לך מה דאמרו כלהו חברייא? אמינא הא שמענא מלייהו דהוה מרחמי, ולא מתישבן בלבאי!

גם לי, כמוך, הייתה קשה מאוד נבואה זו, ופניתי בצר לי אל ר' שמעון בפנים חשוכות. אמר לי ר' שמעון: ממראה פניך נודע שדבר מה מעיק על לבך. עניתי לו: אכן, פי ולבי שווים! הרצתי לו את הקושי, ושאלתי במרירות: מי שרגו על אשתי, ויצאה מביתו, האם לא תחזור עוד לעולם?! אם כך מה יהא גורל הבנים? רשב"י הביט בי במבט מלא חמלה, ושאל אותי ברוך, האם לא נחה דעתי בפירוש החברים? השבתי לו: שמעתי את דבריהם האהובים, אך מה אעשה ולא התיישבו בלבי...

הסוד הפשוט בפירוש הפסוק

או אז, מספר ר' אחא, ענה רשב"י תשובה פשוטה ועמוקה המסבירה הכל באופן פשוט ונפלא:

אמר: כל מה דאמרו חברייא כלא שפיר ויאות, אבל ווי לדרא כד רעיין לא משתכחין וענא סאטן ואזלין, ולא ידעין לאן אתר אזלי לא לימינא ולא לשמאלא! ודאי האי קרא בעיא למנדע, וכלהו גליין לאינון דחמאן בארחא דאורייתא בארח קשוט. תא חזי בכלהו גלוותא דגלו ישראל - לכלהו שוי זמנא וקצא, ובכלהו הוי ישראל תיביין לקודשא בריך הוא, ובתולת ישראל הות תבת לאתרהא בההוא זמנא דגזר עלה. והשתא בגלותא דא בתראה לאו הכי, דהא היא לא תיתוב הכי כזמנין אחרנין, והאי קרא אוכח דכתיב: "נְפִלָה לֹא תוֹסִיף קוֹם בְּתוֹלֵת יִשְׂרָאֵל", נפלה ולא אוסיף להקימה לא כתיב!

אמר לי רשב"י שדברי החברים אמת הם, והפסוקים הקשים גם הם אמת. ואז, כמו הפליג בעיני רוחו לדורות רחוקים, ואמר: אוי לדור שלא נמצאים בו מנהיגים, והעם כמו צאן ללא רועה, סוטים והולכים, ואינם יודעים לאיזו דרך לפנות לימין או לשמאל... ושב ואמר: ניתן להבין פסוק זה לאשורו, והכל גלוי לאלו המתבוננים בתורה בדרכה של תורת האמת.

בוא וראה, בכל הגלויות שגלו ישראל, קצב הקב"ה קץ וזמן, ובכולם היו ישראל שבים לקב"ה, וכנסת ישראל, הייתה שבה למקומה באותו זמן שנגזר עליה. אך

בגלות זו האחרונה לא יהיה זה כך. כנסת ישראל לא תשוב כבזמני גאולה אחרים, לא יהיה זה ביכולתה, כמוכח מן הפסוק האומר: "נְפִלָה לֹא תוֹסִיף קוֹם". דהיינו, היא בעצמה לא תוכל לקום, אך: "לֹא אוֹסִיף לְהַקִּימָה" לא נאמר ח"ו, ר' אחא ידידי!

משל המלך והמלכה

ממשיך ר' אחא לספר כי רשב"י הוסיף להמתיק סוד, בהמשילו משל להסביר הדברים:

מתל למלכא דרגו על מטרוניתא, ואשדי לה מהיכליה לזמנא ידיעא. כד הוה מטי ההוא זמנא, מיד מטרוניתא הות עאלת ותבת קמי מלכא, וכן זמנא חד ותרין ותלת זמנין. לזמנא בתרייתא אתרחקת מהיכלא דמלכא ואשדי לה מלכא מהיכליה לזמנא רחיקא. אמר מלכא: האי זמנא לאו הוא כשאר זמנין, דהיא תיתי קמאי הכי, אלא אנא איזיל עם כל בני היכלי ואתבע עליה. כד מטא לגבה, חמא לה דהוה שכיבת לעפרא. מאן חמא יקרא דמטרוניתא בההיא זימנא ובעותין דמלכא לקבלה, עד דאחיד לה מלכא בידוי, ואוקים לה ואייתי לה להיכליה, ואומי לה דלא יתפרש מינה לעלמין ולא יתרחיק מינה.

מעשה במלך שרגו על המלכה, וגרש אותה מהיכלו לזמן קצוב. כשהגיע מועד חזרתה, מיד הייתה המלכה עולה וחוזרת לפני המלך, וכך פעם ופעמיים ושלוש. בפעם האחרונה גרש אותה המלך מלפניו לזמן רחוק בלא לקצוב לה זמן. כשגברו געגועיו, אמר המלך לעצמו: עתה אין זה כפעמים אחרות, שהייתה באה לפני מעצמה. אין היא מסוגלת לכך, אלך אני עם בני היכלי ואבקש אותה. כשהגיע אליה, ראה אותה מושפלת ושוכבת בעפר. כמה גדולים היו כבוד המלכה וגילויי החיבה והרצון של המלך לפניו באותו זמן, עד שאחזו המלך בידה, העמיד אותה, והביא אותה בעצמו להיכלו, ונשבע לה שלא יפרוש ממנה שוב לעולם, ולא יתרחק ממנה עוד!

הנמשל ופירוש הפסוקים

לאחר שהפליג רשב"י במשלו, חזר להסביר במתיקות את הפסוקים:

כך קודשא בריך הוא, כל זמנין דכנסת ישראל בגלותא, כד הוה מטי זמנא, היא אתיאת והדרת קמי מלכא. והשתא בגלותא דא לאו הכי, אלא קודשא בריך הוא יוחד בידהא ויוקים לה ויתפייס בהדה, ויתיב לה להיכליה. ותא חזי דהכי הוא, דהא כתיב "נְפִלָה לֹא תוֹסִיף קוֹם", ועל דא כתיב (עמוס ט, יא): "בַּיּוֹם הַהוּא אֶקְיָם אֶת סֵכֶת דְּיֹד הַנְּפִלָת". היא לא תוסיף קום כזמנין אחרנין, אבל אנא אוקים לה,

ועל דא כתיב "ביום ההוא אקים את סַכַּת דְּוִיד הַנְּפֹלֶת". אני אקים את סוכת דוד, מאן סוכת דוד - דא בתולת ישראל, הנופלת - כמה דכתיב נפלה, ודא היא יקרא דבתולת ישראל ותושבחתא דילה, ודא אוליפנא בההיא שעתא.

כל זמן שהייתה כנסת ישראל בגלות, והיה מגיע זמן גאולתה, הייתה שבה וחוזרת לפני המלך. אך לא כך יהיו פני הדברים בגלות זו האחרונה. בגלות ארוכה וקשה זו לא תוכל כנסת ישראל לשוב מעצמה לרשב"ע, אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו יאחז בידה של כנסת ישראל, יעמידה ויתפייס עימה, וישיב אותה להיכלו.

בוא וראה שכך הוא, שהרי כתוב: "נפלה לא תוסיף קום", ועל זה ממשיך הנביא להתנבא ואומר: "ביום ההוא אקים את סַכַּת דְּוִיד הַנְּפֹלֶת". היא לא תוסיף קום כבזמנים אחרים, אך אני אקים ואעמיד אותה. "סוכת דוד הנופלת" זוהי כנסת ישראל שנפלה. זהו כבודה של כנסת ישראל, וזהו שבחה, וכמו שלימדני רשב"י באותה שעה!

ר' יהודה מתנחם ומנחם

ר' יהודה שומע את דברי ר' אחא משמו של המאור הגדול, והדברים דברי טעם, בהם עולה הסוד מפשטי הפסוקים, ומודה מקרב לב לר' אחא על שיישב דעתו.

א"ר יהודה: ודאי מלילתא על לבאי ואתישבא, ודא ברירו דמלה, ואזלא האי כמלה חדא דשמענא ושכחנא, והשתא רווחנא לה, דתנינן, א"ר יוסי: זמין קודשא בריך הוא לאכרזא על כנסת ישראל ויימא: "הַתְּנַעֲרִי מֵעֶפֶר קוּמִי שְׁבִי יְרוּשָׁלַם" (ישעיה נב, ב), כמאן דאחיד בידא דחבריה ויימא: התנער קום, כך קודשא בריך הוא יחיד בה ויימא: התנערי קומי. א"ל רבי אחא: וכן כל אינון בני היכלא דמלכא בלישנא דא פתחין, הדא הוא דכתיב (שם ס, א): "קומי אורי פי בא אורך" הא מלכא הכא!

ר' אחא ידידי, תודה לך מקרב לב! דברוך הבהירים דברו על לבי ויישבו את סבך רגשותיי. הדברים מתאימים לדבר אחד שלמדתי ושכחתי, ועכשיו הזכרתני. כך אמר ר' יוסי: עתיד הקב"ה להכריז על כנסת ישראל ולומר: "הַתְּנַעֲרִי מֵעֶפֶר קוּמִי שְׁבִי יְרוּשָׁלַם" (ישעיה נב, ב). כאדם האוחז בידו של חברו ואומר לו: 'התנער קום!' כך הקב"ה יאחז בידה של כנסת ישראל ויאמר לה: "התנערי קומי!" השיבו ר' אחא, שאכן כך כל בני היכל המלך בלשון זו פותחים ואומרים, כלשון הפסוק "קומי אורי פי בא אורך" (שם ס, א) האירי בעצמך, הרי מלכך כבר בא!

הקשיים במדרשו של רשב"י

בחינה מדוקדקת

דברי רשב"י, מהווים נחמה גדולה ועידוד לדור שבור ורצוף. הדברים המתובלים במשל נוגע ללב, על מלך המחפש אחר מלכתו להשיבה אל הארמון, משפיעים את השפעתם מתוך רגש של אהבה גדולה ונצחית בין הקב"ה לכנסת ישראל, המתגלה דווקא מתוך הכאב, הקושי והריחוק. אולם אם נתבונן בדברים בעין בוחנת, נראה כי לכאורה אין בהבנת הדברים כדרשה עממית מלאת רגש, בכדי לכסות אחר הקשיים אותם היא מעוררת.

הקושי בתיאור המציאות

השאלה המרכזית העולה מפשטם של דברים, אינה דווקא קושי, אלא יותר מכך; תיאורו של רשב"י את המתרחש בגלויות הקודמות, אינו תואם כלל וכלל את המציאות שהייתה. רשב"י מתאר את כנסת ישראל השבה מן הגלויות הקודמות למקומה בעצמה. מה שאין כן בגלות האחרונה, בה כנסת ישראל לא תוכל לשוב מעצמה, ורק רבש"ע יעזור להעמיד אותה על רגליה ולהחזירה למקומה.

אך במציאות הדברים התרחשו ממש באופן הפוך מהמתואר. מגלות מצרים יצאנו על ידי רבש"ע באמצעות נביאיו משה, אהרן ומרים. מגלות בבל יצאנו על ידי רבש"ע שהתגלה לכורש, והעיר את רוחו לעזור לעם ישראל לשוב, וכל זה בהנהגת נביאים וגדולי הדור כעזרא, נחמיה וזרובבל. ואדרבה, אם אנו באים לדון על הגאולה האחרונה, כפי שעינינו רואות, הדברים ממש הפוכים. דווקא בגאולה האחרונה, נראים הדברים שעם ישראל התנער מעפר הגלות, ושב אל מקומו בעצמו, גם אם בעזרת שמיים.

היחס בין פירוש רשב"י לפירוש חכמי בית המדרש

זאת ועוד. במדרש אומר רשב"י, שדברי החברים בפירוש הפסוקים אמת הם, אלא שהוא בא להוסיף ביאור, המסיר את הקשיים העומדים בפשט הפסוקים, כפי שמרגיש בצדק ר' אחא. אך לכאורה פירושו עומד בניגוד לפירוש חברי בית המדרש. חברי בית המדרש פירשו את הפסוק כך: נפלה - לא תוסיף. קום, בתולת ישראל! לדבריהם הפסוק נדרש שלא כפשוטו, אלא כנבואת עידוד ונחמה. הפסוק בא להורות שלא תהיה עוד נפילה לכנסת ישראל, וקורא לכנסת ישראל להתעורר ולקום.

אך לדברי רשב"י הפסוק נקרא כפשוטו, ובאמת מורה על כך שכנסת ישראל תגיע בנפילתה, למקום שממנו רק רבש"ע יכול לגאול אותה. הוי אומר שהנחמה, לפי קריאתו של רשב"י, לכאורה אינה אמונה בכוח האומה לגאול את עצמה, אלא אמונה באהבת הקב"ה שלא יתן לה ליפול ללא תקומה. אלא שדברי ר' יהודה ור' אחא בסוף המדרש מורים שהבינו את דברי רשב"י כדעת חכמי ביהמ"ד, שהרי הביאו את הפסוקים בישיעה המורים על ההיחלצות של כנסת ישראל, התנערותה, ושיבתה לעצמה:

א"ר יהודה: ודאי מלילתא על לכאי ואתישבא, ודא ברירו דמלה, ואזלא האי כמלה חדא דשמענא ושכחנא, והשתא רווחנא לה, דתנינן, א"ר יוסי: זמין קודשא בריך הוא לאכרזא על כנסת ישראל ויימא: 'הַתְנַעֲרִי מֵעַפְרֵי קוּמִי שְׁבִי יְרוּשָׁלַם', כמאן דאחיד בידא דחבריה ויימא: התנער קום, כך קודשא בריך הוא יחיד בה ויימא: התנערי קומי. א"ל רבי אחא: וכן כל אינון בני היכלא דמלכא בלישנא דא פתחין, הדא הוא דכתיב: 'קוּמִי אוּרִי כִּי בָא אוּרְךָ', הא מלכא הכא!

ובאמת לא רק מדברי ר' יהודה ור' אחא משמע כן, אלא גם מדברי רשב"י בעצמו, שהרי אמר: "כל מה דאמרו חברייהא כלא שפיר ויאות", נמצא שגם רשב"י מסכים לתוכן פירושם של החברים כנ"ל, ונמצאו דברי רשב"י נסתרים מדברי עצמו, ודברי המדרש סותרים מתחילתם לסופם...

שבחה וכבודה של כנסת ישראל לפירוש רשב"י

פשטם של דברים, שכנסת ישראל לא תוכל להקים את עצמה, ורק הקב"ה הוא שיכול להקימה מעפר ולגאול אותה. אם כן, מדוע לתהליך גאולה זה, שהוא בעצם מצב גורא של חוסר אונים מוחלט, קורא רשב"י שבח וכבוד גדול של כנסת ישראל?! "מאן חמא יקרא דמטרוניתא בההיא זימנא ובעותין דמלכא לקבלה, עד דאחיד לה מלכא בידוי, ואוקים לה ואייתי לה להיכליה", וכן בדברי ר' אחא: "ודא היא יקרא דבתולת ישראל ותושבחתא דילה".

פניו וליבו של ר' אחא

עוד הייתי מוסיף הערה שאינה שגרתית, וכמעט שהייתי אומר שיש בה כעין הערה ספרותית. כשבא ר' אחא לפני רשב"י בפנים חשוכות, קודם שהוא מרצה בפניו את שאלתו, אומר לו רשב"י: "ממראה פניך נודע מה שבלבך". ר' אחא אכן עונה: "ודאי שפי ולבי שווים". ורק אז הוא פורש את לבטיו, ורשב"י משיב לו על דבריו.

מן הסתם היו עוד דברים שנאמרו בין רשב"י לר' אחא באותו מעמד. אפשר שדברו ביניהם על עניינים אישיים, אפשר ששאל אותו מה התחדש בבית המדרש, וכיוצא באלו הדברים. אך לא כל מה שהיה בשיח שביניהם נכתב, כיוון שלא נצרך להורות על הרעיון המרכזי העומד בבסיס המדרש. מדוע אם כן פרט שולי, שלכאורה אין לו כל משמעות מהותית,² נזכר בפתיחתם של דברי רשב"י?!

ביאור משלו של רשב"י

משמעות חזרת המלכה לארמון המלך

נראה שהבנת המדרש נעוצה בפירוש משמעות חזרת המלכה לארמון המלך. ההבנה הפשטנית הגורסת כי חזרת המלכה לארמון במשל הינה חזרת כנסת ישראל לארצה בנמשל, מוליכה לרוב הקשיים המנויים לעיל. אך ישנה כמובן חלופה הולמת יותר לנמשל; חזרת המלכה מכוונת לחזרת כנסת ישראל אל רבש"ע, הכרה במלכותו, ומתוך כך גם חזרה אל הארמון הממשי, דהיינו ארץ ישראל.

יותר מכך, המשל מתאר מצב בו קיימת מודעות ורצון לחזור אל המלך, ובהגיע הזמן, ישנה הכרה והתעוררות הדדית הגורמת לחזרת המלכה, מה שאין כן בתיאור האחרון של המלכה, בו היא שוכבת בעפר, וכביכול אף אינה מודעת כלל למצבה, ואולי אף לא להיותה מלכה. חזרת המלכה הינה קודם כל שיבה למודעות עצמית, שהיא היא חזרה למלכותה!

חזרת עם ישראל בשאר גלויות

בהתאם לכך מבואר הכל. בשאר גאולות עמדו גואלים ומושיעים, אשר קראו בשם ה' ומכוחם באה האומה למודעות פנימית באשר לעניינה וטיבה של גאולתה. כך היה ביציאת מצרים, כך בעליית עזרא ונחמיה, וכך אפילו בימי החשמונאים ומלחמתם על קודשי האומה.

אמנם ניסיונות רבים ניסו אבותינו את רבש"ע ומשה במדבר, והרבה קשיים ונפילות חווה העם, אך לא היה להם ספק כי יש כאן גאולה ניסית ונבואה. עם ישראל ידע כי הוא יוצא ממצרים, וה' הוא גואלו. גם בשיבת ציון השנייה לא

2 אולי תעיד על כך גם רמיזתו של ר' אחא, שהשיב לרבש"י בתמיחה: "ודאי שפי ולבי שוים!".

קלים היו פני הדברים. לא רבים³ הם שנעתרו להצהרת כורש, ועלו. ואותם שעלו משולי החברה היו ופסולי יוחסין,⁴ מחללי שבתות, נושאי נשים נוכריות, שאפילו שפת עמם לא הכירו.⁵ ומכל מקום כולם הכירו בכך שהקב"ה העיר את רוחו של כורש, לבנות את בית ה' בירושלים, ועזרא ונחמיה הנביאים, ראשי הדור, הינם שלוחיו של מקום. גם בפריקת עול גלות יוון נשאו בית חשמונאי הכהנים את נס המרד בקריאה הגדולה: "מי לה' אלי!" והמלחמה כוונה באופן ברור למען קודשי האומה ושחרור המקדש מעול זרים.

בגאולה האחרונה

במצב זה, כשהעם מודע לגאולתו, ונענה לקריאת שלוחי ה' וקוראי שמו, נחשב הדבר כמו שיבה אל מלכו. כך במשלו של רשב"י, בהגיע עת דודים, בקצוב הזמן, נענית הרעיה, ושבה אל דודה, אל ארמון המלך. אך רשב"י מגלה כי לא כך יהיו פני הדברים בגאולה האחרונה.⁶ ירחק הזמן מאוד עד שיגיע הקץ, המלכה כבר תשכח את גינוני המלכות, היא תהיה מושפלת ושוכבת בעפר, אפשר גם שכחה את היותה אי פעם בארמון המלך, בהתייחדה עמו פנים אל פנים בהשגחה גלויה, מקדש ונבואה.

או אז בהגיע העת, אשר המלך סתם וחתם, להעיר ולחדש את האהבה, להביא שוב את המלכה לארמונו, יודע הוא כי לא תוכל המלכה לשוב כמאז. רחקו הימים, ונשכחו גינוני מלכות. השתנו הזמנים ושוב אין חזון נפרץ. אין נבואה ואין רוח הקודש משמשים בגלוי, ואף כהני ה' ונושאי דברו אינם מנהיגי הדור כולו. האומה מתגדרת בבקעת הקיומיות, וחפצת חיים פשוטים היא. נושאת היא בשפל

3 "כל הקהל כֶּאֱחָד אֶרְבַּע רְבּוּא אֶלְפִים שֶׁלֹּשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים" (נחמיה ז, טו); וע"ע ב"מ כח, א.

4 "עשרה יוחסין עלו מבבל... חללי גירי וחרורי... ממזרי נתיני שתוקי ואסופי" (משנה קידושין, פ"ד מ"א).

5 "בַּיָּמִים הַהֵמָּה רָאִיתִי בִיהוּדָה דְרָכִים גְּתוֹת בְּשֶׁבֶת וּמִבֵּיָאִים הַעֲרָמוֹת וְעַמָּסִים עַל הַחֲמָרִים וְאֵף זֵין עֲנָבִים וְתֵאֲנִים וְכָל מִשָּׂא וּמִבֵּיָאִים יְרוּשָׁלַם בְּיוֹם הַשֶּׁבֶת... בַּיָּמִים הַהֵם רָאִיתִי אֶת הַיְהוּדִים הַשִּׁיבּוֹ נְשִׁים אֲשֶׁר־דִּיּוֹת עֲמָנִיּוֹת מוֹאֲבִיּוֹת: וּבְנֵיהֶם חֲצִי מְדַבֵּר אֲשֶׁר־דִּיּוֹת וְאֵינָם מְכִירִים לְדַבֵּר יְהוּדִית וְכָל־שׁוֹן עִם וְעִם" (נחמיה יג, טו-כד).

6 כעולה גם מן המשנה בסוף מסכת סוטה (פ"ט, מט"ו): "בעקבות משיחא חוצפא יסגא, ויוקר יאמיר. הגפן תתן פריה והיין ביוקר, והמלכות תהפך למינות, ואין תוכחה. בית ועד יהיה לזנות.. וחכמת סופרים תסרח, ויראי חטא ימאסו, והאמת תהא נעדרת. נערים פני זקנים ילבינו, זקנים יעמדו מפני קטנים 'בן מַנְבֵּל אֵב בַּת קָמָה בְּאֵמָה כְּלָה בְּחַמְתָּה אִיבִי אִישׁ אֲנָשִׁי בֵּיתוֹ' (מיכה ז, ו). פני הדור כפני הכלב, הבן אינו מתבייש מאביו".

רק את דגל ציון, ודגל הקודש אינו מרים בכוח את קולו לבשר על ירושלים.⁷ הקב"ה יודע כי אם לא יצא אל רעייתו, אם לא יבקש אותה עם בני היכלו, לא תשוב היא בעצמה אליו.

נפש - רוח - נשמה

המשל, משל נאה הוא, מלא רוך ונוחם, אך כיצד יוצא הדוד להשיב את הרעיה אליו? כיצד משתלשלים ובאים הדברים לידי גילוי במציאות? וכי נשללת בחירת האומה וממילא גם זכויותיה?! ובכלל, היאך קורים הדברים וקורמים עור וגידים?

תשובתו של רשב"י, כפי שהבינוהו גם ר' אחא ור' יהודה הינה, שהקב"ה יעיר את נשמת האומה, רוח גדולה וחזקה תעורר אותה משנתה. מתוך פנימיות כוחות האומה, הבלתי מודעים ונראים, יתפתחו כוחות האומה המבקשת לעצמה מזור, אף שאין היא קוראת שם של קודש על פעולותיה.

הגיעה עת דודים של בתולת ישראל, והיא מלאה געגועים וערגה, אף שאין היא יודעת עדיין למי ולמה מצפה היא. בצד החיצוני של המציאות, לא היא ואף לא העולם כולו מכירים באופן מובהק, ומבינים את שמתרחש מתחת לפני השטח. רק בפנימיותה, בשורש נשמתה נדחפת האומה אל חזרתה לעצמה. כך מבאר מרן הרב קוק זצ"ל את הדברים:

אופיה של הגאולה הבאה לפנינו, שראשית צעדיה הננו חשים ומרגישים, הוא בתוכיותה של כנסת ישראל. מתפתחת היא האומה, בכל כוחותיה, מגדלת היא את רוחה, את טבעה ואת עצמיותה. אינה מכרת עדיין את עומק הישות העליונה שהיא כל יסוד תקומתה. עינה לארץ, ולשמים עדנה לא תביט. היא אינה שבה

7 כלשון הנביא ישעיה (מ, ט): "על הר גבה עלי לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך מבשרת ירושלים, הרימי אל תיראי אמרי לערי יהודה הנה א-להיכם". כמה נפלא הוא ביאורו של מרן הרב קוק זצ"ל לפסוק זה. שאל הרב: מדוע הנביא פונה למבשרת ציון, ומבקש שתעלה על הר גבוה, ואילו למבשרת ירושלים הוא רק מבקש: הרימי בכוח קולך? הסביר הרב כי "ציון" מבטאת את המלכות בישראל, ו"ירושלים" את הקדושה. התנועה הציונית השואפת להחזרת המלכות, וכוחות האומה החומריים, מרימה היא בכוח את קולה על במת העולם, אך תובעת היא את זכותנו בשם ההגדרה העצמית הטבעית של שאר העמים, ועומדת היא עם כולם באותו מישור נמוך. לעומתה מבשרת ירושלים המדברת על החזרת הקדושה על תקומת עיר הקודש והמקדש, עומדת היא על הר גבוה, קוראת היא בשם ה', אולם חלשה היא מידי, כביכול יראה היא להשמיע את קולה. לכן פונה הנביא למבשרת ציון, ואומר לה: מדוע את עומדת אי שם למטה, עם כל שאר העמים, "על הר גבה עלי לך מבשרת ציון", דברי בשם ה' בשם חזון הנבואה. וחזור הנביא ופונה לחברתה מבשרת הקודש והמקדש, ואומר לה: אמנם את עומדת במקום גבוה אך מדוע אין שומעים את קולך הרימי בכח קולך מבשרת ירושלים, הרימי אל תיראי" (מועדי הרא"ה, הרב נריה, "ירושלים - עיר עוז לנו", עמ' תפב-תפג, הוצאת מוריה, ירושלים תשמ"ז).

עדיין אל אישה הראשון בפועל, היא מעבדת את חייה בכוחותיה הנמצאים **בשרשי נשמתה**. אמנם - בלא קריאת שם, בלא מגמה מבוררת - הכל הוא אור ד' וכבודו, אבל לא היא ולא העולם מכיר זה בבליטה, שם שמים לא שגור בפיה, אומץ וגבורה רודפת היא, אבל באמת הכל קודש וא-להי הוא. רק בהיגמר התוכן, בהיעלות האומה למרום מצבה, אז יוחל אור א-להי נקרא בשם המפורש להיגלות, יגלה ויראה, שכל מה שהאיר וכל מה שיאיר, כל שחי וכל שיחיה בה, הכל אור אלהי עולם א-להי ישראל הוא... מצב גאולה זה הוא יסוד החזון של הרזים, שכנסת ישראל לא תשוב למקומה לעתיד כי אם קודשא ב"ה וכל חיליו יבאו אליה, ויקימו אותה מן עפרא ביקר סגי!⁸

מסביר הרב כי האומה מגדלת את רוחה את טבעה ואת עצמייתה, אך אינה מודעת ואינה מכירה בכוח הפועל בשרש נשמתה, שם שמים אינו שגור בפיה, ואעפ"כ הכל הוא אור ה' הפועל במסתרים, וזהו חזון הרזים שהקב"ה וכל חילו יבאו ויקימו אותה מעפר בכבוד גדול.

ביאור הקשים במדרשו של רשב"י

לאור האמור, לא זו בלבד שדברי רשב"י אינם סותרים את הידוע לנו על תהליכי הגאולה מן הגלויות הראשונות, אלא אף אור חדש מאיר את דרך גאולתנו האחרונה, והבדלה משאר גאולות שהיו.

פירוש רשב"י ופירושו של חכמי בית המדרש אחד הם. חכמי בית המדרש בארץ ישראל כיוונו לסודו של עניין, שהקב"ה יפעל דרך נשמת האומה, אלא שרשב"י, שר בית הזוהר, כמענה לקושייה מפשטו של מקרא, בא להראות שאפילו פשט הפסוק תואם את עומק העניין וסודו. וזה שאמר: "כל מה דאמרו חברייא כלא שפיר ויאות... ודאי האי קרא בעיא למנדע, וכלהו גליין לאינן דחמאן בארחה דאורייתא בארחה קשוט".

8 "אורות התחיה", פיסקה לב, עמ' עט. כיוצ"ב כתב גם רבו של מרן הרב, הנצי"ב מוולוז'ין זצ"ל, באיגרת לבני עדתו: "ראה ראינו כי היה ה' את רוח עמו ישראל... וקול ה' דופק על פתחי לבבנו... כי הגיעה השעה אשר לא יאמר עוד על א"י עזובה". (ר"א סלוצקי [מו"ל], שיבת ציון, קובץ מאמרי גאוני הדור בשבח יישוב א"י, ח"ב, עמ' 5; נדפס לראשונה בוורשה תרנ"ב, ולאחרונה יצא לאור בהוצאת מכון הר ברכה, ישראל תש"ס). יותר מכך כתב לאגודת חובבי ציון בעיר וורשה: "יקול המון קול שדי בדברו ע"י נביאי, ועל כן עלינו להמשך אחרי קול דבריו זה, ולבטוח בו יתברך שיגמור אחרינו" (שם ח"א עמ' 7). לסקירה מקיפה על שיטתו של הנצי"ב כמשתקף באיגרות רבות שכתב בעניין יישוב א"י בזמן הזה, עי' ב' לנדוי, ניב המדרשיה, כרך יא, "הנצי"ב מוולוז'ין במערכה למען ישוב ארץ ישראל וקדושתה", עמ' 251-277.

כאשר עומדים על סוד העניין, עולה ששורש נשמת האומה, כנסת ישראל ורבש"ע חד הם. ובאופן פרדוקסאלי דווקא מצבה המרוחק של האומה הוא שחושף את עומק הקשר הנצחי, בינינו לבין הקב"ה המתגלה בנו, במחשבותינו ובמעשינו כדברי הנביא: "וְאֲנִי מַעֲשִׂיהֶם וּמַחְשַׁבְתֵּיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת כָּל הַגּוֹיִם וְהַלְשׁוֹת וּבָאוּ וַיָּרְאוּ אֶת כְּבוֹדִי" (ישעיה סו, יח), וכדברי הגר"א בפירושו לתיקוני זוהר, שהאבנים הטובות מהם יבנה הקב"ה את ירושלים הן בני ישראל, וככתוב בישעיה (ס, כא): "וְעַמֶּךָ כָּל־מִצְרַיִם לְעוֹלָם יִירָשׁוּ אֶרֶץ נֶצֶד מְטַעֵי מַעֲשֵׂה יְדֵי לְהַתְּפָאֵר", שמעשינו כמעשי, שהרי אנו נטיעותיו בארץ, בו פארנו ובנו הוא מתפאר, וודאי שבח וכבוד גדול הוא גילוי זה לכנסת ישראל.

אפשר גם לשער שהשיח המקדים בין רשב"י לר' אחא, בדבר היחס בין מראה הפנים לבין לבו של האדם, בא לרמוז שאכן במצב נורמלי ישנו יחס ישיר בין הפנים לחוץ. נשמת האדם מתבטאת בחיצוניותו ובעיקר בפניו,⁹ אך ישנם דורות בהם אין יחס ישיר בין התוכן הפנימי לבין המעשה החיצוני, אין ההכרה החיצונית זהה לדחיפה הפנימית הבלתי מודעת. דורות שעליהם נאמר שהם "טב מלגו וביש מלבר",¹⁰ והם עקבתא דמשיחא, ורגלי הגאולה.

9 שעל כן הם נקראים פנים, מלשון פנים.

10 עי' "תיקוני זוהר", תיקון ס; ועי' באריכות בהסבר הבדל דורות האחרונים מדורות הראשונים ב"אגרות ראי"ה" חלק ב, אגרת תקנה. נביא כאן מעט מדבריו: "ועל אותם שכבר אבדו גם את הסגולה הפנימית שלהם לגמרי, אמר דוד המלך ע"ה: 'הָלוֹא מִשְׁנֵאֵיךְ ה' אֶשְׁנָא' (תהלים קלט, כא), ובדרך כללות מסרו לנו חז"ל סימנין על זה. והמינים והכופרים ע"פ רוב אבדו גם את הסגולה הפנימית, ומדה זו נוהגת ברוב הדורות, אבל דור של עקבא דמשיחא הם יוצאים מכלל זה, שהם כדברי תיקוני זוהר 'טוב מלגאו וביש מלבר', והם 'חמורו של משיח', שנאמר עליו 'עני ורוכב על חמור', והכוונה: כמו חמור, שמבחוץ יש בו שני סימני טומאה, א"כ הטומאה בולטת בו יותר מבחזיר וגמל וכיו"ב, שיש בהם סימן טהרה אחד עכ"פ, ומ"מ יש בו בפנימיותו עניין קדושה ג"כ, שהרי הוא קדוש בכורה, ועניין מה שהתורה אמרה ע"ז שם 'קדש לי' הוא גדול מאד מאד. וכן הן הנשמות של אותם שהסגולה הישראלית לבדה מתגלה בהם בעקבא דמשיחא, ולהם יש תרופה, אע"פ שיש בהם סירחון גדול, וחושך רב וכבד מאד. אמר ע"ז רב יוסף: 'ייתי ואזכי דאיתיב בטולא דכופיתא דחמריה', ורב יוסף היה דרכו להביט על הפנימיות'.